

TARİHİ GELİŞİMİ İÇERİSİNDE TÜRK ANAYASALARINDA GENEL YÖNETİMİN TAŞRA ÖRGÜTÜNE İLİŞKİN DÜZENLEMELER VE YÖNETİM DESENİNDEKİ DEĞİŞMELER

*Recep SANAL**

GİRİŞ

Türk yönetim tarihinde, illerin gerek yönetsel bağlılıkları ve gerekse sayıları açısından önemli değişimler olmuştur. Bu değişim ve gelişim süreci Tanzimat Dönemi ile hızlanmıştır.

Tanzimat Dönemi öncesinde ülke yönetimindeki bozulmalar ve eyaletlerde devlet otoritesine karşı çıkarılan isyanlar nedeniyle, yönetimde kumanda birliği zayıflamış, genel yönetim taşra örgütü üzerindeki etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Tanzimat Dönemi, merkezi otoritenin taşra örgütü üzerindeki etkinliğini yeniden sağlamış, ülke yönetimi ve mülki idare bölümlerinin düzenlenmesi temel çalışma konuları arasında yer almıştır¹. Öte yandan, Batılı devletlerin istem ve baskıları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'na batılı anlamda bir şekil vermek ve 1789 Fransız Devrimi ile başlayan insan hakları ilkelerini halka tanıtmak ve benimsetmek hedeflenmiştir.

Bu sürecin en önemli aşamaları; Gülhane Hattı Hümayunu ile öngörülen yeni yönetsel örgütlenme, 28 Kasım 1852 tarihli Ferman, 18 Şubat 1856 Tarihli Islahat Fermanı, 4 Aralık 1858 tarihli Talimat, 13 Ekim 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi, 16 Mart 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi; 9 Ocak 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi gibi düzenlemeler olmuştur.

Bu çalışmamızda, 1876 Kanun-i Esasi'sinden başlamak üzere günümüze kadar genel yönetimin il düzeyindeki taşra örgütüne ilişkin düzenlemeler ve yönetim desenindeki değişimler ele alınmıştır.

* Eski Mülki İdare Amiri.

1. Kaya Kılıç, Selda, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, YÖK Dokümantasyon Merkezi, Tez Kayıt No:36315, Ankara, 1995, s. IX.

1. 1876 Kanun-i Esasi'si

23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe giren bu Anayasa ile, vilayetin yönetimi açısından yetki genişliği ile merkezi ve mahalli idareler arasında görev ayrılığı ilkeleri benimsenerek vilayet, liva ve kaza meclisleri ile genel meclislerin çalışma esaslarının özel yasa ile düzenlenmesi hükme bağlanmıştır². Ayrıca, vilayetlerde yetki genişliğine dayalı genel yönetim ile görev ayrımı ilkesine dayalı yerinden yönetim organları birbirinden bağımsız hale getirilmiştir³.

Anayasa ile yapılan düzenlemelere paralel olarak 1877 yılında 101 maddeden oluşan bir Vilayet Nizamnamesi Tasarısı, Meclis-i Mebusan'da görüşülmüş ve uzun tartışmalar sonucunda kabul edilmiş, ancak Meclis II. Abdülhamit tarafından kapatılınca Ayan Meclisi'nde görüşülemeyip rafa kaldırılmıştır⁴.

1876 Anayasası'ndaki düzenlemeye uygun olarak hazırlanan diğer bir hukuk metni de, 26 Mart 1913 tarihinde yürürlüğe konulan İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-u Muvakkati'dir. Meşrutiyetin ilanından sonra Anayasasın belirttiği esaslar ve yönetim bilimindeki gelişmeler doğrultusunda vilayet yönetiminin yeniden düzenlenmesine gereksinim duyulmuştur.

Bu amaçla Danıştay (Şûra-yı Devlet) bünyesinde özel bir komisyon kurulmuş ve vilayet idaresiyle ilgili bir yasa hazırlanmaya başlanmıştır. Konu ile ilgili olarak vilayetlerin görüşleri alınarak, bir tasarı hazırlanmış ve Danıştay Genel Kurulu'nun uygun görüşü ile Meclisi Mebusan'a sunulmuştur. Meclisi Mebusan bir inceleme komisyonu kurarak tasarıyı inceletmiş ve genel kurula göndermiş ise de Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine tasarı yasalasamamıştır. Savaştan sonra kurulan yeni hükümet aynı tasarıyı yeniden ele almış ve üzerinde bazı küçük değişiklikler yaptıktan sonra 26 Mart 1913'de geçici yasa olarak yürürlüğe koymuştur⁵.

Bu geçici yasa ile taşra kuruluşları vilayet, liva, kaza, nahiye ve karye biçiminde beş kademededen oluşturulmuş, bunların sınırlarının ve merkezlerinin belirlenmesine ilişkin bazı esaslar getirilmiştir. Ayrıca,

2. Bu Anayasanın hazırlanması sırasında Mithat Paşa'nın da önemli katkıları olmuştur. Anayasa Taslağı oluşturmak için 08 Ekim 1876 tarihinde kurulmuş olan komisyona Mithat Paşa Şûra-yı Devlet Başkanı ve Komisyon Başkanı olarak katılmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. B. Sıtkı Baykal, "I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler", Türk Tarih Kurumu, Belleten, S.96, 1960, s. 602.
3. Eyüboğlu, M. Savacı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Geçen Devre Ait İl İdare-i ve Teşkilat Kanunları, İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi", *İdare Dergisi*, S.212, Eylül-Ekim 1951, s.133 - 152.
4. Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: M. Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1988, s.387.
5. Tönük, Vecihi, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Kanaat Basım ve Ciltevi, Ankara, 1945, s.222-223.

merkezi yönetimin taşra kuruluşlarının amirlerine şube başkanı ünvanı verilmiş ve görev açısından birinci derecede valiye karşı sorumlu kılınmışlardır. Öte yandan, vilayetlere tüzel kişilik kazandırılmış ve genel yönetime ilişkin görevlerinin yanı sıra yerel yönetime ilişkin görevleri de düzenlenerek, yerel nitelikli yeni görevleri belirlenmiştir. Ayrıca her vilayet merkezinde bir merkez ilçe teşkilatı ve başında da bir merkez ilçe kaymakamı bulunması öngörülmüştür⁶.

Anayasa'nın yürürlüğe girdiği 1876 yılından yürürlükten kalktığı 1908 yılına kadar imparatorluğun mülki bölümlenmesinde bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklere kısaca göz atmakta yarar vardır⁷.

Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiği 1876 yılında merkeze bağlı 29 vilayet bulunmakta olup⁸, bunlardan şimdiki ulusal sınırlar içerisinde yer alan 13'ü ve bağlı alt birimleri aşağıda gösterilmiştir.

Edime Vilayeti: Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Filibe (1878' de Doğu Rumeli Vilayetine ilhak edilmiştir), İslimiye.

Cezayiri Bahri Sefid Vilayeti: Biga, Midilli, Sakız, Rodos, İstanköy, Kıbrıs (1878' de İngiltere'ye verilmiştir).

Hüdavendigâr Vilayeti: Bursa, Karasi, Afyonkarahisar, Kütahya.

Aydın Vilayeti: İzmir, Aydın, Saruhan, Mentеше.

Ankara Vilayeti: Ankara, Yozgat, Kayseriye, Kırşehir.

Konya Vilayeti: Konya, Niğde, Hamit, Teke, Burdur.

Kastamonu Vilayeti: Kastamonu, Bolu, Sinop, Kengari.

Sivas Vilayeti: Sivas, Amasya, Karahisar-ı Şarki.

6. İçişleri Bakanlığı, Atatürk ve İdare, s.10.
7. Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, s.337-341.
8. Tuna Vilayeti: Rusçuk, Varna, Vedin (1878' de Bulgaristan'a verilmiştir), Tulca, Turnova; Sofya Vilayeti: Sofya (1878' de Bulgaristan'a verilmiştir), Niş; Selânik Vilayeti: Selânik, Serez, Drama; Bosna Vilayeti: Saray Bosna, Izvornik, Benaluka (1878' de Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna verilmiştir), Bilke, Travnik, Yenipazar; Hersek Vilayeti: Hersek, Goçka (1878'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna verilmiştir); Manastır Vilayeti: Manastır, Prizren, Üsküp, Debre; Yanya Vilayeti: Yanya, Turhala, Ergeri, Preveze, Berat; İşkodra Vilayeti: İşkodra; Girit Vilayeti: Hanya, Kandiye (Halepa fermanı ile özerk yapıları güçlendirilmiştir), Resmo, İsfakiye, Lasit; Suriye Vilayeti: Şam-ı Şerif, Hama, Havran, Trablusşam, Akkâ, Belka; Halep Vilayeti: Halep, Urgan, Maraş, Şehrizor; Trablusgarp Vilayeti: Trablusgarp, Fizan, Gcebigarbiye, Hums, Bingazi; Bağdat Vilayeti: Bağdat Berbelâ, Musul, Hale, Şehrizor, Süleymaniye, Amare; Basra Vilayeti, Basra, Mentefik, Necit; Yemen Vilayeti: San'a, Hüdeyde, Asır, Taaz; Hicaz Vilayeti: Mekke Emirliği, Medine, Cidde.

Trabzon Vilayeti: Trabzon, Gümüşhane, Batum (1878' de Rus Çarlığı' na terkedilmiştir).

Erzurum Vilayeti: Erzurum, Erzincan, Bayezit, Muş, Çıldır, Kars (1878' de Rus Çarlığı' na terkedilmiştir).

Diyarbakir Vilayeti: Diyarbakir, Mardin, Siirt, Malatya.

Mamuretülaziz Vilayeti: Mamuretülaziz.

Adana Vilayeti: Adana, Kozan, İç-il, Payas.

Kanun-i Esasi'nin yürürlükten kalktığı 1908 yılında merkeze bağlı 28 vilayet bulunmakta olup⁹, bunlardan 14'ü şimdiki ulusal sınırlar içerisindedir. Bu vilayetler ve bağlı alt birimleri aşağıda gösterilmiştir.

Edirne Vilayeti: Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Gümölcine, Dedeoğaç, Kırklareli.

Hüdavendigâr Vilayeti: Bursa, Karesi, Afyonkarahisar, Kütahya, Ertuğrul.

Aydın Vilayeti: İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Denizli.

Ankara Vilayeti: Ankara, Yozgat, Kayseriyye, Kırşehir, Çorum.

Konya Vilayeti: Konya, Niğde, Hamitabat, Teke, Burdur.

Kastamonu Vilayeti: Kastamonu, Bolu, Sinop, Kengari.

Sivas Vilayeti: Sivas, Amasya, Karahisar-ı Şarki, Tokat.

Trabzon Vilayeti: Trabzon, Gümüşhane.

Erzurum Vilayeti: Erzurum, Erzincan, Bayezit.

Van Vilayeti: Van, Hakkâri.

Diyarbakir Vilayeti: Diyarbakir, Mardin, Ergani.

Bitlis Vilayeti: Bitlis, Muş, Siirt, Genç.

Mamuretülaziz Vilayeti: Mamuretülaziz, Malatya, Dersim.

Adana Vilayeti: Adana, Kozan, İç-il, Mersin, Cebelibereket.

9. Selânik Vilayeti: Selânik, Serez, Drama, Taşoz; Kosova Vilayeti: Üsküp, Priştine, Senice, İpek, Taşhca, Prizren; Yanya Vilayeti: Yanya, Ergeri, Preveze, Berat; İşkodra Vilayeti: İşkodra, Draç; Cezayiri Bahri Sefid Vilayeti: Midilli, Sakız, Rodos, Limni; Girit Vilayeti: Girit; Suriye Vilayeti: Şamı Şerif, Hama, Havran, Kerek; Halep Vilayeti: Halep, Urfa, Maraş; Trablusgarp Vilayeti: Trablusgarp, Fizan, Cebel, Hums; Bağdat Vilayeti: Bağdat, Kerbelâ, Divaniye; Musul Vilayeti: Musul, Kerkük, Süleymaniye; Basra Vilayeti: Bara, Müntefik, Necit, Amare; Yemen Vilayeti: San'a, Hüydeyde, Asır, Taaz; Hicaz Vilayeti: Mekke Emirliği, Medine, Cidde. Görüldüğü gibi, bunlardan sadece Halep Vilayeti'ne bağlı Urfa ve Maraş günümüz sınırları içerisindedir.

Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiği 1876 yılında, Beyrut Vilâyeti ile Akkâ, Trablusşam, Lazkiye ve Nablus sancakları doğrudan merkeze bağlı olan bağımsız vilayet ve sancaklar haline gelmişlerdir. 1908 yılında ise bunlara Cebelilübnan, Kudüs, Bingazi, Şhrizor, İzmit, Biga ve Çatalca eklenmiştir.

Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girdiği 1876 yılında, doğrudan merkeze bağlı Mümtaz Eyaletler; Eflâk ve Buğdan (1877'de bağımsız olmuştur), Sırbistan Beyliği (1877'de bağımsız olmuştur), Karadağ Beyliği, Mısır (1881'de İngilizler tarafından işgal edilmiştir), Tunus (1882'de Fransızlar tarafından ilhak edilmiştir) ve Sisam'dır. Dönemin sonu olan 1908 yılında ise doğrudan merkeze bağlı Mümtaz Eyaletler olarak sadece Sisam ve Doğu Rumeli kalmıştır.

Kanun-i Esasi'nin uygulandığı II. Abdülhamit döneminde yönetim reformu üzerinde önemle durulmuştur. Teftişle görevlendirilen kişilerin yanı sıra il valilerinin görüşlerinin de padişah tarafından dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, Konya Valisi Mehmet Ferit'in kendi vilayetinin ihtiyaçları itibariyle yapılacak ıslahat hakkındaki layihası¹⁰, Erzurum Valisi Mustafa Nazım Paşa'nın Musul-Erzurum yolculuğu sırasında gördüğü yönetsel aksaklıklara ilişkin layihası¹¹, Serasker Rıza ve Yaver Derviş Paşa'ların vilayetlerdeki asayiş konuları ile ilgili yönetsel sorunların çözümüne dair layihaları¹².

Ayrıca, Yüzbaşı Ziya Osman'ın layihası¹³ ve Şemseddin Sami'nin vilayet yönetimi ile ilgili layihası¹⁴ bunlar arasındaki diğer önemli eserlerdir.

10. Yıldız Mütennevvîa Maruzat Evrakı, DN: 224, SN:78, T:22. N. 1319 (3 Ocak 1902).
11. Yıldız Mütennevvîa Maruzat Evrakı, DN:222, SN:116, T:21. B. 1319 (4 Kasım 1901).
12. Yıldız Hususi, DN:338, SN:69, T: 10.05.1313 (23 Mayıs 1897).
13. Aydın Vilayeti makam yaveri ve İzmir Jandarma Mıntika Müfettişliği'ne mülhak yüzbaşı sıfatıyla atanan Ziya Osman tarafından düzenlenen bu raporda, Aydın Vilayeti'nin taksimat ve teşkilatı hakkında istatistiki bilgiler verilmekte ve mevcut durumun bazı sakıncalarına değinilmektedir. Bunlar arasında sancak, kaza ve köylerden bazılarının bağlı buldukları merkezlere uzaklığı dolayısıyla daha yakın yönetsel birimlere bağlanmaları gerektiği ifade edilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DHİUM, DN:E/9, SN:97, T:1333, L.13.
14. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, Karton: 99, Kısım: 14, Zarf: 1126, Evrak:389. Şemseddin Sami bu layihasında vilayet idaresi, bölümlemesi ve yöneticilerin görev ya da sorumlulukları ile ilgili bir çok soruna işaret etmektedir. Mevcut yönetim sisteminin vilayet, sancak, kaza, nahiye olarak bölümlenmesinin halkın yetkililere ulaşmasında güçlük yarattığına değinilerek, vilayetin mülki bölümlemesinde sancakların kaldırılması, vilayet sayısının artırılıp, kaza sayısının azaltılması önerilmektedir.

Kanun-i Esasi'nin 1908 yılında tekrar yürürlüğe konularak, il yönetiminde yetki genişliği ve görev ayrımını öngören 108. maddesinin uygulanmasına ilişkin sorunların çözülmesi amacıyla, meclis bünyesinde özel komisyonlar kurulmuş¹⁵ ve bu komisyonların çalışmaları sonucunda meclise 1910 yılında bir yasa tasarısı sunulmuştur¹⁶.

Söz konusu yasa tasarısı meclisteki alt komisyonda 1912 yılına kadar incelenmiş ve il yönetimi, il genel idaresi ve il özel idaresi biçiminde iki bölüme ayrılarak meclise sunulmuştur. Balkan Savaşının çıkması üzerine bu tasarı yasalaşmamış, savaş bittikten sonra da yeni hükümet tasarının her iki bölümünde de bazı değişiklikler yaparak¹⁷ 13 Mart 1913 tarihinde geçici yasa biçiminde uygulamaya konulmuştur¹⁸.

Bu geçici yasa ile il yönetiminde merkezcilik ve yerinden yönetim ilkeleri bağdaştırılmak istenmiştir. Bu bağlamda, genel yönetiminin taşra örgütlenmesinin yanına il özel yönetimi de eklenmiştir¹⁹.

1908 yılından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar geçen sürede imparatorluk toprakları sürekli küçülmüş ve kimi vilayetlerin kaybedilmesi nedeniyle vilayet sayıları sürekli değişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu mülki bölümler açısından 1919 yılında, İstanbul dahil olmak üzere 15 vilayet, 17 bağımsız ve 35 mülhak liva olmak üzere 67 mülki birime ayrılmış olup, vilayetler ve bağlı mutasarrıflıkları aşağıda gösterilmiştir²⁰.

Aydın Vilayeti: İzmir (vilayet merkezi), Aydın, Saruhan (Manisa), Denizli.

Ankara Vilayeti: Ankara, Kırşehir, Çorum, Yozgat.

Adana Vilayeti: Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket (Osmaniye).

Bitlis Vilayeti: Bitlis, Muş, Siirt²¹, Genç.

15. Encümen-i Vilayat adı verilen bu komisyonun başkanlığı Bursa Milletvekili Abdullah Sabri, ikinci başkanlığı Halep Milletvekili Ali Cenani ve yazmanlık görevi Kütahya Milletvekili Ferit tarafından yürütülmekteydi. Daha geniş bilgi için bkz. Öney, Sabri, "Türkiye'de Vilayet İdaresi", *Türk İdare Dergisi*, S.85, Nisan 1932, s.757.
16. Lewis, op. cit., s.387.
17. Olgun, İhsan, Dilaver Argun, *İl İdaresi Kanunu*, Ankara, 1949, s.64.
18. Eyüpoğlu, M. Saveci, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Geçen Devre Ait İl İdaresi ve Teşkilat Kanunları, İdare-i umumiye-i Vilayet Nizamnamesi", *Türk İdare Dergisi*, S.212, Ankara, Eylül-Ekim 1951, s.128.
19. Sencer, Muzaffer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Alan Yayınevi, İstanbul, 1986, s.95.
20. Erdeha, Kâmil, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.44. Kitabın tamamı 455 sayfa olup, TODAİE kütüphanesinde mevcuttur.
21. 27 sayılı Siird Sancağının Müstakil Olmasına Dair Kanun, Resmi Gazete'nin 28 Şubat 1337 (1921) tarih ve 4 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Diyanbekir Vilayeti: Diyanbekir, Ergani, Mardin, Siverek.

Edirne Vilayeti: Edirne, Gelibolu, Kırkkilise (Kırklareli), Tekfurdağı (Tekirdağ).

Erzurum Vilayeti: Erzurum, Erzincan, Bayazıt (Doğubeyazıt).

Hüdavendigâr Vilayeti: Bursa (vilayet merkezi), Ertuğrul (Bilecik).

İstanbul Vilayeti: İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar.

Kastamonu Vilayeti: Kastamonu, Sinop, Çankırı.

Konya Vilayeti: Konya, Isparta, Burdur.

Mamuretülaziz Vilayeti: Elazığ (vilayet merkezi), Malatya, Dersim (Tunceli).

Sivas Vilayeti: Sivas, Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar)

Trabzon Vilayeti: Trabzon, Rize, Gümüşhane.

Van Vilayeti: Van, Hakkari.

Bağımsız livalar: Niğde, Silifke (İçel), Canik (Samsun), Karahisar-ı Sahip (Afyon), Eskişehir, Kütahya, Antalya, Menteşe (Muğla), Biga, Çatalca, Karesi (Balıkesir), İzmit, Bolu, Kayseri, Urfa, Maraş ve Ayıntap (Gaziantep)'dir.

Milli Mücadele döneminde Atatürk tarafından başlatılan ulusal kuruluş savaşını yürüten Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de Ankara'da açıldığı tarihte 71 il ve liva mevcut olup²², Bunlar; Adana, Aksaray²³, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Bayazıt, Beyoğlu, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Canik (Samsun), Cebelibereket (Osmaniye), Çanakkale, Çatalca, Çorum, Denizli, Dersim (Tunceli), Diyanbekir, Edirne, Elaziz (Elazığ), Ergani, Ertuğrul (Bilecik), Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Gelibolu, Genç, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Isparta, İstanbul, İzmir, İzmit, Kângır (Çankırı), Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahi-

22. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'ndeki "İl Kayıt Defterleri"nden alınan bilgilerdir. Ayrıca, Bkz. Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)*, TBMM Vakfı Yayını, C.3, Ankara, 1995, s.17-40. Kars, Artvin ve Ardahan'dan da temsilciler seçilmiş, ancak bu illerimiz o dönemde Rus işgali altında olduklarından toplam hesaba dahil edilmemişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında kaybedilen Kars ve çevresi Brest-Litovsk antlaşması ile tekrar Osmanlı İmparatorluğuna geçmiştir. Ancak, 11 Kasım 1918'de Kars ve Batum livalarından oluşan Batum Vilayeti hukuken kurulmasına rağmen, Mondoros Ateşkesi ile boşaltılan bu bölge bir süre Ermeni işgalinde kalmıştır. Milli Mücadele döneminde 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Artvin ulusal sınırlar içerisine yeniden alınca il sayısı 74'e çıkmıştır.

23. Aksaray, esasen ilçe olmasına rağmen 1921 yılında bağımsız liva haline getirilmiştir. Bu konuda bkz. 40 sayılı Aksaray Kazasının Müstakil Liva Haline İfrâğına Dair Kanun, Resmi Gazete'nin 21 Mart 1337 (1921) tarih ve 7 sayılı nüshası.

sar), Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar), Karesi (Balıkesir), Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Konya, Kozan, Kütahya, Lazistan (Rize), Malatya, Maraş, Mardin, Menteşe (Muğla), Mersin, Muş, Niğde, Ordu, Saruhan (Manisa), Siirt, Silifke, Sinop, Sivas, Siverek, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa, Üsküdar, Van, Yozgat ve Zonguldak'tır.

2. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Türk ulusuna yönelmiş olan dış tehditlerin egemenlik ve bağımsızlığı ortadan kaldırmaya yönelik fiili işgal aşamasına geldiği bir süreç içerisinde, Atatürk tarafından oluşturulan Türkiye Büyük Millet Meclisi bir yandan ulusal bağımsızlık savaşımını sürdürürken, diğer taraftan il yönetiminin yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmaları da yürütmüştür.

20 Ocak 1921 tarihinde yürürlüğe konulan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesinde; Türkiye'nin coğrafi durum ve ekonomik ilişkiler açısından illere, illerin kazalara, kazaların da nahiyelere ayrılması benimsenmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun yürürlükte olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Dönem seçimlerinin yapıldığı 23 Temmuz 1923 tarihindeki il sayısı 74'dür²⁴.

Bunlar; Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Ardahan, Artvin, Aydın, Bayazıt, Beyoğlu, Bitlis, Bolu, Bozok (Yozgat), Burdur, Bursa, Canik (Samsun), Cebelibereket (Osmaniye), Çanakkale, Çankırı (Kângırı), Çatalca, Çorum, Dersim (Tunceli), Denizli, Diyarbakır (Diyarbakir), Edime, Elâzığ (Elaziz), Ergani, Ertuğrul (Bilecik), Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Gelibolu, Genç, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, İstanbul, İzmir, Isparta, Karesi (Balıkesir), Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kozan, Kütahya, Malatya, Maraş, Mardin, Menteşe (Muğla), Mersin, Muş, Niğde, Ordu, Rize, Saruhan (Manisa), Siirt, Silifke, Sinop, Sivas, Siverek, Şarkikarahisar²⁵ (Şebinkarahisar-Karahisarışarki), Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa, Üsküdar, Van ve Zonguldak'dır.

1920 yılında 71 olan il sayısı 1921 yılında, Anavatana İltihak Eden Arazide İcra Edilecek Teşkilatı Mülkiyeye Dair Kanun'a istinaden Artvin, Kars ve Ardahan'ın il haline getirilmeleri ile 74'e çıkmıştır.

24. Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (1923-1927)*, TBMM Vakfı Yayını, C.3, Ankara, 1995, s.799-804.

25. Atatürk'ün 11 Ekim 1924 tarihinde bu il'e yaptığı ziyaret sırasında ilin adının Şebinkarahisar olarak değiştirilmesini önermesi üzerine ilin adı değiştirilmiştir. Bkz. Giresun Valiliği, *Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun*, Ankara, 1974, s.11; Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Genel Yayın No: 159, Atatürk Dizisi No: 23, Ankara, Haziran 1998, s.220.

Bu kanunun genel gerekçesinde, "Moskova ve Gümrü muahedeleriyle Türkiye'ye terk edilmiş olan arazi Brest Litovsk Muahedesiyle bize metruk arazinin aynı olmadığı cihetle Batum teşkilatı hakkında evvelce tanzim edilmiş olan 4 Eylül 1336 tarihli Karamamenin aynen tatbiki ahkamına imkan kalmamış ve yeniden teşkilatı mülkiye icrası icabetmiş olduğundan bilmuhabere alınabilen malumata göre bu kere bize kalan arazide Kars, Ardahan, Artvin namlarıyla üç liva teşkil edilmiş ve Artvin'in Batum'a karşı olan vaziyetine nazaran bir merkezi liva şeklinde idaresi zarureti katiyesi salifüzzikir karamname ile teşkil edilen iki sancak yerine bu defaki teşkilatta üç sancak teşkilini icabettirmiştir. Teşkilatı Cedide mucibince vücuda getirilen kazalara merbut nevahinin tayini miktarıyla kanunda tasrihi muktazi idiye de; Brest-Litovsk, Gümrü ve Moskova muahedeleriyle tayin olunan hattı hudutların yekdiğerinden farklı olması hasebiyle bize kalan aksamı araziye göre hangi karyelerden mürekkep ne miktar nahiyeye teşkili ve bunların hangi kazalara raptı icabedeceğinin tayini mahallen tetkikat icrasına ve bu da biraz zamana mütevakıf olup, halbuki idaremize geçen arazide hiç olmazsa liva ve kaza teşkilatının bir an evvelicrasiyle oralarda umuru idarenin tanzimine müsaraat olunması ve caipten olmakla bu cihetin atiyen bir kanunu mahsus ile tespit edilmek üzere tehiri zaruri görülmüş ve mütekaddim layihada nevahinin tayin ve tasrih edilememesi bu zarurettten ileri gelmiştir." denilmektedir²⁶.

1921 Anayasası'nda yapılan düzenlemeyle, il valileri TBMM tarafından atanmış ve onun taşradaki temsilcisi durumuna getirilmişlerdir. Aynı Anayasanın 22 ve 23 ncü maddeleri ile 1913 yılından beri faaliyette olan Genel Müfettişlikler anayasal güvenceye kavuşturulmuşlardır. Keza, livaların da ortadan kaldırılması öngörülmüş, nahiyeler ise köy birlikleri haline getirilmek suretiyle tüzel kişiliğe sahip kılınmışlardır. Ancak, livaların fiilen ortadan kaldırılması 1924 yılında çıkarılan Anayasa ile gerçekleştirilebilmiştir²⁷.

Bu Anayasanın yürürlükte olduğu süre içerisinde il bölümlenmesinde meydana gelen değişikliklerin gerekçeleri, Atatürk'ün TBMM'deki çalışmalarla ilgili söylev ve demeçleri ile yurt gezileri sırasında yaptığı çeşitli konuşmalarda görülmektedir. Atatürk, TBMM'deki bir konuşmasında "... idari taksimatımız esasen memleketin coğrafi ve iktisadi icaplarına henüz uygun değildir. İdari taksimatta askerî, mali ve adli teşkilat dahi dikkate alınarak esaslı değişikliklerin yapılması için dört bakanlık müsteşarından kurulu bir komisyon tarafından gerekli araştırmalar yapılmaktadır." demektedir²⁸.

26. TBMM'nin 07.07.1337 (1921) tarihli 47. birleşiminin 2. oturumuna ait tutanaklar, s. 172-173.

27. İçişleri Bakanlığı, **II Genel Yönetimi**, C.I, İç-Düzen Yayın No: 8, Ankara, 1972, s. 26-27.

28. Evsile, Mehmet, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1999, s.43. Bu konuşma, TBMM'nin 01.03.1923 tarihindeki Dördüncü Toplanma Yılı açış konuşmasıdır.

Atatürk, bir yurt gezisi sonunda yaptığı incelemelere dayanarak, mülki idare teşkilatı ve taşra yönetimiyle ilgili "İllerin farklı büyüklükte ve çok oluşları coğrafi, siyasi ve ekonomik durumu bir olan yan yana mıntıklalarda ayrı idare fikirleri yaratıyor. Bu nedenle illerin sayısı mümkün olduğu kadar azaltılmalı, aralarındaki büyüklük farkı asgariye indirilmelidir." değerlendirmesini yapmıştır²⁹.

3. 1924 Anayasası

20 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe konulan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89 ve 91. maddelerinde, genel yönetimin mülki açıdan coğrafi durum ve ekonomik ilişkilere göre; illere, illerin ilçelere ve ilçelerin de nahiyelere ayrılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, illerin yetki genişliği ve görev ayrımı ilkelerine göre yönetileceği hükme bağlanmıştır.

İllerin kurulması açısından bu anayasada benimsenen ölçütler 1921 Anayasasındaki ölçütlerle aynıdır.

1921 ve 1924 Anayasalarında belirtilen düzenlemelerin gerçekleştirilebilmesi için Meşrutiyet Dönemi'nden kalan hukuk metinlerinin günün koşullarına uygun olarak gözden geçirilmesi ve yeni bir il idaresi yasası çıkarılması görüşü benimsenmiştir. Bu amaçla, 1929 yılında hükümet tarafından yeni bir il idaresi yasa tasarısı hazırlanarak TBMM'ne sunulmuş, tasarı mecliste oluşturulan bir komisyon tarafından incelenmiştir. Çalışmalar sonucunda il yönetiminin yeniden düzenlenmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılarak, bu durum komisyon raporuna yazılmıştır.

Söz konusu tasarı 18.04.1927 tarihinde yasalaşmıştır. TBMM'de yapılan görüşmeler sırasında hükümet adına söz alan dönemin İçişleri Bakanı M. Cemil UBAYDIN, yeni bir mülki bölümlenmeye gereksinim bulunduğunu açıklarken özellikle, kara ve demir yolları ile limanların gelişmesinin ekonomik ilişkileri etkileyeceğini, bu nedenle yeni gelişmelerin mülki bölümlenmede de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

1927 tarihli İl İdaresi Kanunu ile taşra yönetim kademeleri 1924 Anayasası'na uygun olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, yönetsel birim başkanları hizmet yönünden birinci derecede mülki idare amirlerine bağlanmış, valilerin ilde devletin ve ayrı ayrı her bakanın temsilcisi olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, valiler ilin genel yönetiminden ve mevzuatın uygulanmasından merkezi hükümete karşı sorumlu tutuldular. Hükümet tarafından gerekli görülecek illerde vali yardımcısı ve merkez ilçe kaymakamlıkları ihdas edildi, 1864 yılındaki Nizamnamede idare meclisi olarak isimlendirilen kurumlar il ve ilçe idare kurulları haline getirilerek, yönetsel ve yargısal yetkiler ile danışma nitelikli karar alabilme yetkileriyle donatıldılar.

29. İçişleri Bakanlığı, "Atatürk ve İdare", *Türk İdare Dergisi*, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Özel Sayısı, S.362, Ekim 1983, s. 198.

Çalışmanın bu bölümünde dönemin mülki yönetiminde önemli bir konumu bulunan genel müfettişliklere de kısaca değinmekte yarar vardır.

Türkiye’de genel müfettişlik kurumunun tarihi Meşrutiyet dönemine kadar uzanır. 1913 yılında çıkarılan bir geçici yasa ile Osmanlı İmparatorluğu bazı teftiş dairelerine ayrılmış ve her daire bir genel müfettişin sorumluluğuna verilmiştir. Ancak, bu geçici yasa o dönemde ülkenin içinde bulunduğu savaş koşulları nedeniyle uygulanamamıştır.

Genel Müfettişlik kurumuna ayrıntılı olarak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda da yer verilmiştir. Bu Anayasanın 22 ve 23. maddelerine göre tüm ülkede genel müfettişlik bölgelerinin oluşturulacağı ve genel müfettişlerin kendi bölgelerinde asayişin sağlanmasından, bağlı illerin ortak işlerin uyumlu yürütülmesinden ve denetiminden sorumlu olacaklarını hükme bağlamıştır.

1924 Anayasasında ise genel müfettişlik kurumuna yer verilmemiş olmakla beraber, doğu bölgesinde bazı ayaklanmaların ortaya çıkması sonucunda, 25.6.1927 gün ve 1164 sayılı Yasa ile buralarda genel müfettişlikler kurulması kararlaştırılmıştır.

27.11.1927 gün ve 5858 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Talimatname ile genel müfettişlerin görev ve sorumlulukları belirtilmiştir. Bu Talimatnameye göre, genel müfettişler kendi bölgelerinde hükümetin vekili ve tüm bakanların temsilcisidirler. Bölgedeki valiler dahil tüm memurlar genel müfettişe karşı sorumludurlar. Genel müfettişler yönetsel açıdan tam yetkili olup, askeri birlikler ile emniyet ve asayiş güçlerini sevk ve idare edebilmektedirler.

Yukarıda belirtilen ve genellikle asayişe yönelik olan bu görev ve yetkilerin dışında, Talimatnamenin 11. maddesinin "e, f, g" bendleri ile genel müfettişlere ekonomik ve toplumsal kalkınmaya yönelik bazı yetkilerin de verildiği görülmektedir. Ancak, uygulamada bu birimler sadece Türkiye'nin belirli bölgelerinde asayişin sağlanması fonksiyonuna hizmet etmişler ve bu amaca göre örgütlendirilmişlerdir.

1164 sayılı Kanun ile Diyarbakır, Edirne, Erzurum ve Elazığ’da kurulan genel müfettişliklere 24.6.1947 günlü Bakanlar Kurulu Kararı ile Adana Genel Müfettişliği de eklenmiş ve böylece toplam 25 il genel müfettişliklere bağlanmıştır.

Bu arada, 28.2.1945 gün ve 2222 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile genel müfettişliklere ait Talimatname’nin yeniden düzenlenerek, genel müfettişlere plânlama ve koordinasyon görevlerinin verildiği görülmektedir. Ancak, bu yetkiler ülkede demokratikleşme sürecinin başlaması ve genel müfettişliklerin kurum olarak ömürlerini doldurmaları sonucunda uygulamada etkin sonuçlar verememiştir.

1949 yılında 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun TBMM İçişleri Komisyonu’nda görüşülmesi sırasında, bir mülki yönetim birimi olmayan ve

daha çok güvenlik ve siyasal birlik düşünceleriyle kurulmuş bulunan genel müfettişliklerin, fonksiyonu itibariyle uygulayıcılar ve uygulandığı alanlarda değişik anlayışlara yol açtığı ve kendi statüsüne göre de devrini tamamlayıp varlık nedenlerinin ortadan kalktığı belirtilmiştir. Bu gelişmeler sonrasında genel müfettişlik kadroları 1948 Yılı Bütçe Kanunu ile bütçenin kullanamayan kadrolara ait (L) cetveline alınmış, bundan sonra çıkartılan 21.11.1952 gün ve 5990 sayılı Kanun ile de tüzel kişiliklerine tümden son verilmiştir³⁰.

İl yönetimi ile ilgili başka bir yasa da 18 Nisan 1929 tarih ve 1426 sayılı İl İdaresi Kanunu'dur. Bu kanunun mülki idare bölümlenmesini ilgilendiren 1. maddesinde "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebetler yönünden vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir." denilmektedir. Aynı kanunun 2. maddesinde de "vilayet teşkili veya mevcut vilayetlerden birinin kaldırılması veyahut vilayet merkezinin değiştirilmesi Devlet Şûrası'nın mütalaası alınarak kanun ile yapılır." hükmüne yer verilmiştir³¹.

1924 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten 1933 yılına kadar geçen süre içerisinde, il bölünüşünde yapılan düzenleme sonucunda; Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca, Gelibolu, Ardahan, Muş, Dersim, Genç, Siverek, Ergani ve Kozan illeri ilçeye dönüştürüldüklerinden il sayısı 63 olmuştur³².

TBMM III. Dönem seçimlerinin yapıldığı 2 Eylül 1927 ve IV. Dönem seçimlerinin yapıldığı 4 Mayıs 1931 tarihlerindeki il sayılarında herhangi bir değişiklik yapılmamış ve il sayısı 63 olarak kalmıştır³³. Bunlar; Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bayazıt, Bilecik, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Cebelibereket (Osmaniye), Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elâziz (Elazığ), Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Mardin, Mersin, Muğla, Niğde, Ordu, Rize, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Urfa, Van, Yozgat ve Zonguldak'dır³⁴.

30. İçişleri Bakanlığı, İl Genel Yönetimi, C. I, İç-Düzen Yayını No: 8, Ankara, 1972, s. 27.

31. Bu yasa 10.06.1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Yasası'nın 68. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

32. 877 sayılı Teşkilatı Mülkiye Kanunu 26 Mayıs 1926 tarihinde kabul edilerek Resmi Gazete'nin 26.06.1926 tarih ve 404 sayılı nüshasında yayımlanıp yürürlüğe girmiştir.

33. Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (1923-1927)*, TBMM Vakfı Yayını, C.3, Ankara, 1995, s.xi-xxii.

34. Bu listede Muş'un bulunmamasının nedeni, 1926 yılında ilçe haline getirilerek Bitlis iline bağlanmasıdır. 01 Eylül 1929 yılında Muş tekrar il yapılmış ve bu defa Bitlis ilçe yapılarak Muş iline bağlanmıştır.

1933 yılında yürürlüğe konulan 2197 sayılı Yasa ile Aksaray, Cebelibereket (Osmaniye), Şebinkarahisar ve Hakkari'nin ilçeye dönüştürüldüğü, Mersin ve Silifke illerinin birleştirilerek İçel ilinin, Rize ve Artvin illerinin birleştirilerek Çoruh ilinin kurulduğu görülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda il sayısı 57 olmuştur.

Bu yasa tasarısının genel gerekçesinde, söz konusu illerin ilçeye dönüştürülmeleri ile Mersin-Silifke (İçel) ve Rize-Artvin illerinin birleştirilerek tek il haline getirilmelerine ilişkin aşağıdaki değerlendirmelere yer verilmiştir³⁵.

İçel ilinin merkezi olan Silifke'nin genel gelirinin düşüklüğü, nüfusunun azlığı ve coğrafi konumu gibi nedenlerle ekonomik ve ticari alanda yeterli bir gelişme gösteremediği, Mersin ilinin ise nüfusunun ve ilçe sayısının azlığı, coğrafi alanının küçüklüğü gibi nedenlerle il niteliğini taşımadığı belirtilerek bu iller birleştirilip İçel ilinin merkezi Mersin olarak değiştirilmiş ve Silifke ilçe haline getirilmiştir³⁶.

Artvin ve Rize illerinin ise genel gelirinin düşüklüğü, nüfusunun azlığı, coğrafi konumunun ekonomik gelişmeye elverişli olmaması gibi nedenlerle il niteliğini taşımadıkları, ancak bu illerin oluşturduğu bölgenin coğrafi, yönetsel ve siyasal önemi ve Sovyetler Birliği ile olan ülke sınırı nedeniyle kuvvetli bir ilin kurulmasının gerekli olduğu belirtilerek bunlar birleştirilip merkezi Rize olmak üzere Çoruh ili kurulmuş, Artvin ilçe haline getirilmiştir³⁷.

Aksaray ili; genel gelirinin ve nüfusunun azlığı, coğrafi konumunun ekonomik açıdan gelişmeye elverişli olmadığı, bu nedenle il niteliğini taşımadığı, belirtilerek ilçe haline dönüştürülmüş ve Niğde iline bağlanmıştır³⁸.

Hakkari ili; genel gelirinin ve nüfusunun azlığı, ekonomik açıdan gelişmeye elverişli olmaması, askeri açıdan da il niteliğini taşıyamaması, gerekçeleriyle ilçe haline dönüştürülmüş ve Van iline bağlanmıştır³⁹.

Cebelibereket (Osmaniye) ili; coğrafi alanının küçüklüğü, genel gelirinin azlığı, ekonomik açıdan gelişmeye elverişli olmaması, bu bölgenin siyasal önemi itibarıyla daha kuzeydeki bir vilayet tarafından yönetilmesinin zorunluluğu⁴⁰, gibi nedenlerle ilçe haline dönüştürülmüş ve merkezi Adana olmak üzere yeni oluşturulan Seyhan iline bağlanmıştır⁴¹.

35. Söz konusu yasa tasarısı Başbakanlık Muamelat Müdürlüğü'nün 20.03.1933 tarih ve 6/761 sayılı yazısı ekinde TBMM Başkanlığı'na sunulmuştur.

36. Ibid., s.1.

37. Ibid., s.1.

38. Ibid., s.2.

39. Ibid., s.2.

40. Bu tarihte Hatay henüz Türkiye'ye ilhak etmediğinden, bölgedeki Türkiye-Suriye gerginliği doruk noktasındaydı.

41. Başbakanlık Muamelat Müdürlüğü, op.cit., s.2.

Şebinkarahisar ili; genel gelirinin azlığı, ekonomik açıdan gelişmeye elverişli olmaması, askeri bir öneminin bulunmaması ve coğrafi konumunun özel bir önem taşımaması, gibi nedenlerle ilçe haline dönüştürülmüş ve Giresun iline bağlanmıştır⁴².

Atatürk, 01 Kasım 1935'de TBMM beşinci dönem, birinci toplantı yılını açarken yaptığı bir konuşmada, "iç idare teşkilatımızı, yurdun doğu bölgelerinden başlayarak genişletmek ihtiyacını duymaktayız. Yeniden iki genel müfettişlik ve yeniden bazı vilayetlerin kurulması da lüzumlu görülmektedir. Bu arada Dersim Bölgesi'nde de esaslı bir ıslahat programının tatbiki de düşünülmüştür." demektedir⁴³.

Nitekim, Atatürk'ün bu düşüncesi nedeniyle 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun, 2 Ocak 1936 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur⁴⁴.

Esasen 2884 sayılı bu Kanun, Tunceli vilayetinin kurulmasına ilişkin 2885 sayılı Kanun'dan önce çıkarılmıştır. Nitekim, 2885 sayılı Kanun'un genel gerekçesine bakıldığında, Tunceli vilayeti ile ilgili herhangi bir gerekçenin bulunmadığı görülmektedir⁴⁵.

1936 yılında, 2885 sayılı Yasa ile Artvin, Hakkari, Bitlis, Bingöl ve Tunceli il haline getirilerek, il sayısı 62'ye çıkarılmıştır⁴⁶.

Bu Yasa tasarısının genel gerekçesinde Tunceli ilinin kuruluşuna dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Geriye kalan dört ilin kurulmasının genel anlamdaki gerekçesi " Ülkemizin doğu bölgesinde yerin genişliğine göre nüfusun azlığı yüzünden mülki kurullarda ve idare taksimatında ara sıra azaltmalar olmuş ve bir çok yerlerde de öteden beri teşkilata lüzum görülmemiş ise de doğu illerimizdeki güvenlik, sosyal ve kültür işlerinin tanzimi ve halk ile Hükümet arasındaki bağlılığın pekleştirilmesi göz önüne alınarak idare teşkilatımızın aşağıda yazılı olduğu şe-

42. Ibid., s.3.

43. Unan, Nimet, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.1. s.406. Ayrıca bkz. Türk İdare Dergisi, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Özel Sayısı, S.362, s.179.

44. Resmi Gazete, 02.01.1936 tarih ve 3195 sayılı nüsha. Toplam 38 madde olan bu kanunun yürürlük süresi, çeşitli tarihlerde çıkarılan 3 maddelik kanunlarla uzatılmış, 1936 yılından başlamak suretiyle en son olarak 25 Aralık 1945 tarih ve 4809 sayılı Kanun'un verdiği yetkiyle 1946 yılına kadar söz konusu uygulama sürdürülmüştür.

45. Bu Yasa ile ilgili tasarı ve genel gerekçesi Başvekalet Kararlar Müdürlüğü'nün 20.11.1935 tarih ve 6/3411 sayılı yazısı ile TBMM Başkanlığı'na gönderilmiştir. Bkz. Yeniden 4 vilayet, 13 kaza kurulmasına ve bu teşkilat dolayısıyla bazı kazaların bağlılıklarının değiştirilmesine ve ayrıca yeniden 17 merkez kaymakamlığı ihdasına ve Dahiliye vekaleti kadro cetvelleri ile bütçesinde tadilat icrasına dair kanun layihası ve Dahiliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları (1/342), sıra sayısı: 57.

46. Yeniden Dokuz Kaza ve Beş Vilayet Teşkiline ve Bunlarla Otuziki Nahiyeye Ait Kadrolar Hakkında Kanun 04.01.1936 tarih ve 3197 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

kilde çoklaştırılmasına ve sıklaştırılmasına lüzum görülmüştür." biçiminde belirtilmiştir⁴⁷. İllerin her biri için özel gerekçelere bakıldığında ise durum aşağıdaki gibidir.

Hakkari ili için "Arazinin genişliği, Irak ve İran gibi iki devlet arasında bulunması ve halk arasına Hükümet teşkilatının daha iyi girebilmesi gibi düşüncelerle Hakkari'nin tekrar vilayet haline konulması muvafık görülmüştür." denilmektedir⁴⁸.

Bitlis ili için "Muş vilayetinin yeri çok geniştir. Yağışlı zamanlarda, şosesi olmaması dolayısıyla derhal çamur olan yolları ve senenin bir çok aylarında karla kapalı bulunan ova ve dağları ile bir ucundan, diğer ucu yüzlerce kilometre olan bir sahanın ve bilhassa şark halkının meskun bulunduğu bu dağlık, taşlık yerlerin bir vilayetle idaresinde güçlük çekilmektedir. Bütün bu sebeplerden başka Van gölünün batısında bulunan Bitlisin kuvvetli bir Türklük merkezi olması ve civarındaki dağlı köylülerle daima münasebette bulunarak temsil rolünü lâıyıkı ile yapabilmesi için de Bitlisin vilayet haline konulması zaruri görüldüğünden bu sebeplerle merkezi Bitlis olmak üzere yeniden Bitlis vilayeti kurulmuştur." denilmektedir⁴⁹.

Bingöl ili için, "Bitlis vilayeti ayrıldıktan sonra Muş vilayetinde kalan saha o havalide bir vilayet için yine lüzumundan fazla geniş olduğundan, halk işlerinin daha kolaylıkla yürütülmesi, Hükümet otoritesinin tamamı ile tatbiki ve asayişin istikrarı iyice temin edilebilmek için Çapakçur'da yeni bir vilayet daha kurulmasına lüzum görülmüştür. Bu maksatla Muş'un Çapakçur, Genç, Solhan, Bingöl ve Erzincan'ın Kiği kazaları ayrılarak merkezi Çapakçur olmak üzere yeni bir vilayet kurulmuş ve bu vilayete Bingöl vilayeti adı verilmiştir." denilmektedir⁵⁰.

Artvin (Çoruh) ili için, "Artvin, evvelce bir vilayet halinde idare edilirken 27.5.1933 tarih ve 2197 sayılı Kanunla bu vilayet kaldırılarak Çoruh vilayetine bağlanmıştır. Halbuki, Artvin'e evvelce bağlı olan kazalar yeni merkezleri olan Rize'ye çok uzak kaldığı gibi aralarında yüksek dağların bulunması tabii irtibatın kesilmesine sebep olduğu anlaşıldığından ve binnetice idari, inzibati ve iktisadi düşüncelerle Artvin'in yeniden vilayet haline konulması faydalı görüldüğünden Artvin merkez, Borçka, Şavşat, Hopa ve Yusufeli kazalarını ihtiva etmek üzere yeniden kurulan Artvin vilayetine, Çoruh vilayeti adı konulmuş ve bu günkü Rize ve Pazar kazalarından ibaret kalan Çoruh vilayetine de eskisi gibi Rize vilayeti adı verilmiştir." denilmektedir⁵¹.

47. Bkz. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü'nün TBMM Başkanlığı'na hitaben düzenlediği 20.11.1935 tarih ve 6/3411 sayılı yazısı, s. 1.

48. Ibid., s. 1.

49. Ibid., s. 1.

50. Ibid., s. 2.

51. Ibid., s. 2.

Başlangıçta adının Munzur vilayeti⁵² olması öngörülen Tunceli vilayetinin kurulmasına ilişkin yasa tasarısının genel gerekçesinde, kuruluş amacına ilişkin herhangi bir ibare yer almamasına rağmen, bu vilayetin kurulmasındaki gerçek amacın ne olduğu, TBMM'deki görüşmeler sırasında dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Genel Kurul'da yaptığı konuşmasından anlaşılmaktadır⁵³.

1939 yılında, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını takiben 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı yasayla il yapılması sonucunda il sayısı 63 olmuştur.

Hatay ilinin kurulmasında temel etken bölgedeki asayiş sorunudur⁵⁴. İlin kurulmasına ilişkin yasa tasarısının genel gerekçesinde, "Hatay'ın anavatana ilhaki dolayısıyla idare teşkilatının bir kanunla tespiti, amme hizmetlerinin Cumhuriyet kanunlarına göre tanzimi noktasından zaruri görülmüştür. Kanunun tanziminde, esasen Hükümetimizin tensip ve mu-

52. Bkz. TBMM Görüşme Tutanakları, C. 1, 25.12.1935 tarihli toplantının 21. Birleşimi, 1. Oturumu, s. 175. Bu belgede, 1/304 sayılı Munzur vilayeti teşkilatı ve idaresi hakkında kanun layihası ve Dahiliye, Milli Müdafaa, Adliye ve Bütçe encümenleri mazbatalarının 58 sayılı basma yazı ile birlikte zaptın sonuna eklendiği belirtilmektedir.
53. Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun, Resmi Gazete'nin 11.07.1939 tarih ve 4255 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.
54. İçişleri Bakanı, bu konuşmasında aynen şöyle demektedir " Tunçeli adı ile şimdi teşkil edilecek vilayetin ve o bölgenin eski ismi Dersim'dir. Dersim, eski zamanda da muayyen bir muntıkaya verilmiş bir isim değildir. Fakat bu günkü idare bakımına göre Dersim'in mesahai sathiyesi, uzunluk itibarı ile 90, genişlik itibarı ile 60 olarak heyeti umumiyesi 450 – 500 kilometredir. Yüksek dağları, derin dereleri ve geniş vadileri vardır. Bu bölgenin kısmı azamî taşlık ve kayalıktır, sakinleri 65–70 bin nüfustan ibarettir. Aslen Türk unsuruna mensup bir kitledir. Bu bölgenin ilk Türk tarihinde resmi olarak teması Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selimin muharebeleri zamanına tesadüf ediyor. Ondan sonra memleketin bir çok kısımlarındaki usulü idare gibi o da yerli ağalara ve beylere verilerek idare olunuyordu. Tanzimatta vilayet teşkilatı yapıldığı zaman burada da vilayet teşkil ediliyor. Fakat her nasılsa, ihmal, Dersim'i olduğu gibi bırakıyor. Bu gün oranın içtimai teşkilatı kurumu vüstai bir teşkilattir. Yani bir takım parçalara ayrılmıştır. Bunlar, hususatı medeniye, hukukiye ve hatta cezaiyelerini kendi aralarında görürler. Bu gün burası 91 aşirete münkasemdir. 1876 dan bu güne kadar muhtelif zamanlarda Dersim üzerine 11 hareketi askeriyeye yapılmıştır. Halkı cahil, bir az da toprağın fakirliği dolayısıyla halkı fakir olur ve eli de silahlı bulunursa tabii böyle bir yerde vukuat eksik olmaz. Böyle yerler her medeni memlekette bulunabilir. Fransa'da, İtalya'da, Yunanistan'da da böyle yerler vardır. Aşağı yukarı her memleketin elinde böyle geri kalmış yerleri vardır. Burada zuhur eden vukuatlar müteaddit hareketi askeriyeyi icap ettirmiş, yukarıda da arz ettiğim gibi 1876 senesinden beri bu güne kadar muhtelif tarihlerde muhtelif kuvvetlerle on bir hareketi askeriyeye yapılmıştır. Fakat bu hareketi askeriyeye muayyen bir gayeyi istihdaf ettiği için asker geri alınmış, asıl hareketi askeriyeyi icap ettiren hastalık, ne tahlil ve ne de tedavi edilmiştir. Yalnız hafifletilmiştir. Cumhuriyet devrinin, şiarı, memleketin esaslı ihtiyaçlarını esasından tedavi etmek ve asıl hastalığı tedavi eylemek olduğu için burada da medeni usullerle bir tedbir düşündü ve bu programı ile memleketin her yerinde olduğu gibi buraların da Cumhuriyetin feyizlerinden istifade etmesini temin edecektir. Şimdi müzakere edilecek kanun bu kanundur. Orada anormal bir şey yoktur. Efkârı umumiye arz etmek isterim ki, memleketimizde anormal bir vaziyet yoktur."

vakatinin lahik, olduğu bu günkü idare taksimatının aynen muhafazası faydalı görülerek merkezi Antakya olmak üzere 4 kazalı bir vilayet teşkil mahalli ihtiyaçların karşılanması noktasından münasip olarak mütalaa kılınmış ve vekaletlerle mühlak bütçeli idarelerin kadroları bu esasa göre ilgili makamlarca tanzim olunmuştur.

Hatay'da halen hususi muhasebe teşkilatı olmadığından ve Cumhuriyet kanunları ile bu müesseseye verilmiş olan vazifelerin ifası da elzem bulunduğundan, mahsus kanununa göre hususi muhasebe idaresi kurulup her vecheden işlemeğe başlayacağı zamana kadar bu hizmetlerin devamını temin maksadı ile muvakkat birinci madde tanzim olunmuştur.

Hatay vilayetinin teşekkülü dolayısıyla hıyar hakkını Suriye ve Lübnan lehine istimal etmeyerek Hatay'da ikamet eden mütekaid ve eytam ve eramilin ilhakla beraber ilgilerinin kesilmesi Cumhuriyetin yüksek adalet mefhumuna uygun düşmeyeceğinden bu işin tanzimini temin maksadı ile de ikinci muvakkat madde tertip olunmuştur.

Bilhassa zabıta kadrolarının tanziminde Suriye ile mevcut hududumuzun bu ilhak dolayısıyla 150 kilometreye yakın artışı ve bu artışın zabıta hizmeti noktasından ehemmiyeti göz önüne alınmıştır. Hududun bu kadar genişlemesinden dolayı, yerine gereken kuvvetler ikame edilinceye kadar bu kanuna bağlı jandarma kadrolarının muhafazasında emniyet cephesinden zaruret mutlakdır. Ayrıca, Hatay'ın anavatanından ayrıldığı günden bu güne kadar geçirdiği tahavülat ve hadisat ile dahili emniyet ve asayiş üzerindeki müessirler göz önüne alınırsa halen mevcut olan ve aynen bu kanunla teklif edilen emniyet polis kadrolarını da muhafazası zaruri bir keyfiyettir." denilmektedir⁵⁵.

1953 yılında 9 Temmuz 1953 tarih ve 6129 sayılı Yasa ile Uşak'ın il yapılması sonucunda il sayısı 64'e yükselmiştir⁵⁶.

Bu kanunun genel gerekçesinde, " Teşkilatı Esasiye Kanununun 89 ve İl idaresi Kanununun 1 nci maddesine dayanan idare taksimatımız, vilayet, kaza ve nahiye olarak kademelenmiş bulunmaktadır.

55. TBMM Muvakkat Encümeni'nin Esas: 1/206, Karar: 5 sayılı kararına ilişkin olarak düzenlediği "Vekaletlerle karşılıklı encümenlerle Bütçe encümeninden seçilen 3 er azadan mürekkep Muvakkat encümen mazbatası" 06.07.1939 tarihli yazı ile TBMM Başkanlığı'na gönderilmiştir. Bkz. 1/206 sayılı Hatay halkının askerlik işlerine Hatay'da vilayet kurulmasına, Hatay vilayetinde adli kanunların tatbik şekline ve ilamların infaz tarzına ve İskenderun limanının bütün tesisat ve vesaiti ile birlikte devlet limanları işletme umum müdürlüğüne devrine dair kanun layihaları ve Muvakkat encümen mazbataları, Başvekalet Kararlar Müdürlüğü'nün 29.06.1939 tarih ve 6/3459 sayılı yazısı.
56. Yeniden Bir Vilayet ve Dört Kaza Kurulması Hakkında Kanun, Resmi Gazete'nin 15.07.1953 tarih ve 8458 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Cumhuriyet devrine kadar muhtelifsafhalar arz eden idare taksimatımızın Cumhuriyeti mütakip bugüne kadar geçirdiği değişikliklere bir göz atacak olursak hehpsinde halka hizmetin bir prensip olarak kabul edildiği görülür.

Teşkilatı Mülkiye Kanunundan bugüne kadar muhtelif tarihlerde yapılan yeni teşkillere bugünkü idare taksimatımız; 63 vilayet, 435 kaza ve 940 nahiyeden ibarettir.

Bölgesinde idari sınırları dışına çıkararak, iktisadi bir sınır çizen ve bu suretle de bulunduğu idari kademenin yapabildiği hizmetler üstünde yeni hizmetler bekleyen bazı kaza merkezlerimizin bu durumlarını ele almak ve işi vilayet konusu içerisinde mütalaa etmek faydalı görülmüştür. Bu maksatla ilk, orta, erkek sanat, kız sanat ve lise kadrolarıyla kültür teşkilatında, PTT, Tekel ve diğer devlet müesseseleriyle halk hizmetinde; faal iktisadi hareketleriyle ticari ve sanayi sahasında; üstün bir varlık gösteren ve bu durumu ile de, idarede işgal etmekte olduğu kademenin teşkilat imkanları dışında yeni bir imkana kavuşmasının zorlayışıyla karşı karşıya bulunan Uşak'da yeniden bir vilayet teşkil edilmesi lüzumu üzerinde durulmuştur." denilmektedir⁵⁷.

1954 yılında 6418 sayılı Yasa ile Adıyaman⁵⁸, 6419 sayılı Yasa ile Sakarya⁵⁹ illerinin teşkili ve 6429 sayılı Yasa ile de Kırşehir ilinin ilçeye dönüştürülmesi ve Nevşehir ilinin kurulması nedeniyle⁶⁰ il sayısı 66'ya çıkarılmıştır.

Bu illerden bazılarının kuruluş gerekçelerine kısaca değinmekte yarar vardır.

Adıyaman ilinin kurulmasına ilişkin yasa tasarısının gerekçesinde; ülkede her alanda gerçekleştirilen atılımlar nedeniyle bazı ilçe merkezlerinin ekonomik ve sosyal yönlerden geliştikleri ve kendi yönetsel sınırları dışına çıkarak ekonomik bir sınır çizdikleri, bu açıdan buldukları yö-

57. Bu gerekçenin yer aldığı, 251 sıra sayılı Yeniden Bir Vilayet ve Dört Kaza Kurulması Hakkında Kanun Layihası ve İçişleri ve Bütçe Komisyonu Raporları (1/584), Başvekalet Muamelet Umum Müdürlüğü Tetkik Müdürlüğü'nün 10.04.1953 tarih ve 71 – 2404, 6/1141 sayılı yazısı ile TBMM Başkanlığı'na gönderilmiştir.
58. Malatya Vilayetine Bağlı Adıyaman Kazasında Adıyaman Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kanun 14.06.1954 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 22.06.1954 tarih, 8735 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.
59. Kocaeli Vilayetine Bağlı Adapazarı Kazasında Sakarya Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkında Kanun 14.06.1954 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 22.06.1954 tarih, 8735 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.
60. Kırşehir Vilayeti'nin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında Nevşehir Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun 30.06.1954 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 07.07.1954 tarih, 8748 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

netsel kademenin yapabildiği hizmetlerin üzerinde yeni hizmetler beklendikleri belirtilmektedir. Adıyaman ilçesinin de bu bağlamda değerlendirilerek il yapılmasının gerektiği vurgulanmıştır⁶¹. Ancak, Adıyaman'ın il yapılmasındaki asıl etkenin Malatya'da Cumhuriyet Halk Partisinin güçlü olması, bağılısı durumundaki Adıyaman'ın ise 1954 yılındaki seçimlerde Demokrat Parti'ye destek vermesi nedeniyle Demokrat Parti tarafından kurulan hükümetin bu ilçeyi ödüllendirmesi olduğu bilinmektedir⁶².

Sakarya ilinin kurulmasına ilişkin yasa tasarısının gerekçesinde; Adıyaman ili için belirtilen hususlar aynen sıralanmıştır⁶³. Yasa tasarısının meclisteki görüşmeleri sırasında iktidar veya muhalefet tarafından herhangi bir itiraz yapılmamış ya da bunun hükümetin siyasal içerikli bir kararı olduğuna dair hiçbir görüş ileri sürülmemiştir⁶⁴.

Nevşehir ilinin kurulmasına ilişkin kararın tamamen siyasal nitelikli olması nedeniyle, yasa tasarısının gerekçesinde de bazı zorlama yorumlara başvurulduğu görülmektedir. Bunlar arasında; Kızılırmak Vadisi'nin ekonomik ve coğrafi bir bütünlük gösterdiği ve Nevşehir ilçesinin de bu bütünlüğün merkezinde olduğu; Avanos, Gülşehir ve Hacıbektas ilçelerinin ayrı illere bağlı olmalarına rağmen ekonomik ilişkilerinin Nevşehir ile olduğu; böylece kamu hizmetlerinden vatandaşın daha kolay yararlanmalarının mümkün bulunduğu; ekonomik ve ticari faaliyetlerinin daha da gelişmesinin sağlanacağı; gibi gerekçeler sayılmıştır⁶⁵. Ancak asıl gerekçenin, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimlerde Kırşehir halkının Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vermesi olduğu, dönemin bazı milletvekilleriince meclis kürsüsünden de dile getirilmiştir⁶⁶.

1957 yılında 7001 sayılı Yasa ile Kırşehir'in yeniden il yapılmasıyla, il sayısı 67 olmuş ve 1989 yılına kadar bu sayı korunmuştur.

Söz konusu yasa tasarısının genel gerekçesinde; Türkiye'nin mülki örgütlenmesinin Kırşehir bölgesine isabet eden bölümünde meydana gelen "acil idari lüzum ve zaruretlere" nedeniyle yeniden düzenleneceği belirtilmektedir.

61. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 09.03.1954 tarih ve 71/2766 sayılı yazısı ekinde söz konusu yasa tasarısı TBMM Başkanlığına sunulmuştur.
62. Bu duruma dönemin Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin'in TBMM genel kurulunda yaptığı konuşmada açık bir biçimde değinilmiştir. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, C.1., 14.06.1954 tarihli toplantının 8. Birleşimi, s.167.
63. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nün 12.03.1954 tarih ve 71-2775 sayılı yazısı ekinde söz konusu yasa tasarısı TBMM Başkanlığına sunulmuştur.
64. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, C.1, 14.06.1954 tarihli toplantının 8. Birleşimi, s.179-181.
65. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Teknik Dairesi'nin 16.06.1954 tarih ve 71-2797 sayılı yazısı ekinde söz konusu yasa tasarısı TBMM Başkanlığına sunulmuştur.
66. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, C.1, 30.06.1954 tarihli toplantının 15. Birleşimi, s.343-361.

4. 1961 Anayasası

Bu Anayasa'nın 115. maddesinde, mülki yönetim bölümlerinin oluşturulması açısından içerikleri belirsiz üç ölçüte yer verilmiştir. Bu madde hükmüne göre; Türkiye' nin merkezi idarenin kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik koşullara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, illerin de diğer kademeli bölümlere ayrılacağı belirtilmiş, ancak 1989 yılına kadar yeni il kurulmamıştır.

1924 Anayasası'ndan farklı olarak il kurulmasına ilişkin ölçütlere "kamu hizmetlerinin gerekleri" de eklenmiştir. Ancak, bunun tanımı tam olarak yapılmamış ve kamu hizmeti gereklerinin neler olduğuna hiçbir alt hukuk metninde yer verilmemiştir. Aynı durum, 1 Temmuz 1949'da yürürlüğe giren, ancak 1953, 1959 ve 1964 yıllarında çeşitli değişikliklere uğrayan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda da muğlak bırakılmıştır.

Bu bağlamda, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun uğradığı değişiklik aşamalarına kısaca değinmekte yarar vardır.

1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu'nun, özellikle merkezi idarenin yurt düzeyinde örgütlenmek için meydana getirdiği idare bölümlerinden illerin genel yöneticileri olan valilere yetki genişliği ilkesine uygun olarak devrettiği belirli yetkiler, sonradan çıkarılan bazı teşkilat kanunları ile son derece kısıtlanmış ve bir çoğu geriye alınmıştır. İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanan 1700 sayılı Dahiliye Memurları Kanunu ile valilerin bucak müdürlerini atama yetkisini merkeze alınmış, 1706 sayılı Jandarma Kanunu ile valilerin jandarma örgütü üzerindeki yetkilerini kısıtlamış, 2996 sayılı Maliye Bakanlığı Kuruluş Kanunu ise il defterdarlarını valiye tabi olmaktan çıkarmıştır.

Bu merkezîyetçi akımın daha da yaygınlaşması üzerine taşra yönetiminde büyük aksamlar olduğunu gören dönemin hükümeti, 1947 yılında topladığı Birinci İdareciler Kongresi' ne il yönetimiyle ilgili olarak yetki genişliği ilkesine dayalı yeni bir yasa tasarısı hazırlama görevini vermiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda 5422 sayılı İl İdaresi Kanunu tasarısı hazırlanmış ve tasarı 1 Temmuz 1949 tarihinde yasalaşarak yürürlüğe girmiştir. Ancak, bu yasa 1953 yılında yürürlüğe konulan 6125 sayılı, 1959 yılında yürürlüğe konulan 7267 sayılı ve 1964 yılında yürürlüğe konulan 469 sayılı yasalar ile 15 yıllık sürede üç defa değiştirilmiştir. Bu değişiklikler il kuruluşu açısından herhangi bir düzenleme içermediğinden ayrıntılarına girilmemiştir.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda Türkiye' de genel yönetimin taşra örgütlenmesi coğrafi durum, ekonomik koşullar ve kamu hizmetlerinin gerekleri açısından illere, ilçelere ve bucaklara ayrılmıştır. İllerin yönetimi 1961 Anayasası'na uygun olarak, 469 sayılı Yasa ile yetki genişliği ilkesine dayandırılmıştır. Öte yandan genel idare kuruluşlarının il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenleneceği, belli kamu hizmetlerinin

görülmeye başlanılması amacıyla birden çok ili içine alan çevrede bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kuruluşların meydana getirilebileceği hükme bağlanmıştır.

Bakanlıkların il örgütleri ve il yönetim şube başkanları tek tek sayılmayarak bunlar ilgili bakanlıkların kuruluş yasalarına bırakılmıştır. Diğer taraftan valinin atama biçimi belirtilmiş ve her ilde vali yardımcılığı ihdas edilmiştir.

Vali yardımcılarını, il hukuk işleri müdürleri, il yönetim şube başkanları, muhakemat müdürleri ve hazine avukatlarının atama işlemleri yapılmadan önce ilgili valinin görüşünün alınması, vali uygun görüş bildirdiği takdirde ilgili bakanlıkça atama yapılması esası getirilmiştir. Valilerin hukuki durumu ve yetkileri belirtilerek il idare şube başkanları ile olan ilişkileri düzenlenmiştir. 5442 sayılı kanunla getirilen düzenlemelerle valilerin genel yöneticilik fonksiyonlarının 1426 sayılı kanundaki yetkilere kıyasla çok daha belirgin niteliğe kavuştuğu görülmektedir. Ancak, mevzuat açısından sağlanan bu olumlu gelişmelere karşın, vali belirleme ve atama yönteminin nesnel kurallara dayalı olmaması nedeniyle valilerin siyasal irade karşısındaki güçleri giderek azalmış ve mevcut yetkilerini dahi etkili bir biçimde kullanamaz hale gelmişlerdir.

5442 sayılı Yasa'da genel yönetimin taşra örgütünün il, ilçe ve bucak bölümlerine uygun olarak düzenleneceği belirtilmiştir. Ayrıca, yasanın 15. maddesinde valilerin birkaç ili kapsayan memuriyetlerin de kendi illeri içindeki işlerini ve çalışmalarını gözetip denetlemekle yetkili olduklarını belirten yeni bir hükme yer verilmiştir. Bu yetki 1426 sayılı yasa da bulunmamaktadır. 15. madde ile getirilen bu düzenleme, valilerin yetkilerini artırıcı nitelikte görülebilir ise de, il sistemine aykırı düşen, ancak o zamana kadar hukuki bir dayanağı olmadığı halde birden çok ili içine alan coğrafi alanlara hizmet götürmek amacı ile kurulan bölge kuruluşlarının hukuki altyapısını oluşturmuştur.

1426 sayılı Vilayet İdare Kanunu, bakanlıkların uzmanlığa, tekniğe ve hesaba ilişkin konularda illerin başındaki uzman personelle doğrudan doğruya yazışma yapabileceklerini belirtmekte idi. İl sisteminin valilerin illerde devleti, hükümeti ve ayrı ayrı her bakanı temsil eden tek genel yönetici olmaları ilkesine aykırı durum yaratan bu hüküm 5442 sayılı Yasa ile değiştirilmiş ve bakanların illerle ilgili bütün konularda doğrudan valiye yazacakları, ancak valilerin tekniğe ve hesaba ilişkin konularda, ilgili idari şube başkanlarına imza yetkisi verebilecekleri hükmü getirilerek, söz konusu ilkeye uyum sağlanmıştır.

5. 1982 Anayasası

1961 Anayasası'nda illerin düzenlenmesi açısından getirilen hükümler 1982 Anayasası'nda da aynen benimsenmiştir.

Bu Anayasa'nın 123. maddesinde; idarenin kuruluş ve görevleriyle bir bütün olduğu ve kanunla düzenleneceği, idarenin kuruluş ve görevlerinin merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanacağı, kamu tüzel kişiliğinin ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulacağı, belirtilmiştir.

Anayasa'nın 126. maddesinde ise; Türkiye'nin merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, ekonomik koşullara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, illerinin de diğer kademeli bölümlere ayrılacağı, illerin idaresinin yetki genişliği esasına dayanacağı, kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabileceği, hükümlerine yer verilmiştir.

Benzer bir hüküm de 1984 yılında yürürlüğe giren 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun'un 17 / e maddesinde yer almaktadır⁶⁷. Madde hükmüne göre; bölge, il ve ilçe kuruluşları görev ve hizmet alanlarının sosyal, ekonomik özelliklerine, nüfus ve coğrafi duruma ve hizmetlerin niteliklerine ve ihtiyaca göre, farklı tip ve statüde kurulabilecek ve bunlara farklı yetkiler verilebilecektir.

Halen bazı değişikliklerle yürürlükte olan bu Anayasa döneminde il sayısı 67' den 81'e çıkarılmıştır. Bu dönemde il bölünüşünde yapılan düzenlemelere kısaca değinmekte yarar vardır.

1989 yılında 3578 sayılı Yasa ile Aksaray, Bayburt, Karaman ve Kırıkkale ilçeleri il haline getirilerek, il sayısı 71 olmuştur⁶⁸.

3578 sayılı Yasa'nın genel gerekçesinde; kamu hizmetlerinin ülke düzeyinde verimli ve etkili bir şekilde yürütülebilmesi, Türkiye'nin coğrafi yapısındaki özelliklerin değerlendirilmesi kadar sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik dengelerde görülen değişikliklerin de zaman içerisinde iyi bir şekilde izlenmesi; son yıllarda merkezi idarede gerçekleştirilen reformlar sonucunda ulaşılan modern yönetim anlayışının taşra örgütüne de yansıtılması; zayıf ve gelişme olanakları yetersiz olan yerleşim yerlerinin sayısal fazlalığının ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkilerinin bulunmasının ve kırsal kesimden büyük şehirlere yönelik göç olgusunun da dikkate alınmasının, ülke genelinde yeni yönetsel çekim merkezleri oluşturulmasına işaret ettiği; biçiminde değerlendirmeler yapılmıştır.

67. 3046 sayılı Yasa; 1982 Anayasası'nın 113. Maddesine istinaden çıkarılan Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 174 ve 202 sayılı KHK'lerin değiştirilmesi amacıyla, 09.10.1984 tarih ve 18540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

68. 4 İl ve 5 İlçe Kurulması Hakkında Kanun 15.06.1989 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 21.06.1989 tarih, 20202 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Bu değerlendirmelere dayalı olarak, mülki yönetim bölümlerinin değişen koşullara uygun hale getirilmesi açısından, buldukları bölgede sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerden gelişmiş ve cazibe merkezi özelliğini kazanmış olan Niğde iline bağlı Aksaray, Gümüşhane iline bağlı Bayburt, Konya iline bağlı Karaman ve Ankara iline bağlı Kırıkkale ilçelerinin il haline dönüştürülmelerinin yararlı olacağı belirtilmiştir⁶⁹.

TBMM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmeler sırasında anılan ilçelerin il haline getirilmesine ilişkin önemli bir itirazda bulunulmamış, ancak bunun siyasi nitelikli ve oy avcılığına dayalı olduğu belirtilmiştir⁷⁰.

1990 yılında 3647 sayılı yasa ile Batman ve Şırnak ilçeleri il haline getirilerek, il sayısı 73'e yükseltilmiştir⁷¹.

3647 sayılı Yasa'nın genel gerekçesinde; Batman ve Şırnak ilçelerinin coğrafi durumu, nüfus potansiyeli ve kamu hizmeti gerekleri açısından il yapılmalarının zorunlu olduğu belirtilmekte ise de, asıl gerekçe Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki asayiş sorunudur. 1986 yılında kurulan ve karargahı Diyarbakır'da bulunan Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin talepleri doğrultusunda konu Milli Güvenlik Kurulu'nda görüşülmüş ve söz konusu ilçelerin il yapılması yönünde hükümete tavsiyede bulunulmuş, bu aşamadan sonra konu hükümetçe ele alınarak yasa tasarısı haline getirilmiştir⁷².

1991 yılında 3760 sayılı Yasa ile Bartın ilçesi il haline getirilerek il sayısı 74'e çıkarılmıştır⁷³.

3760 sayılı yasanın genel gerekçesinde; Bartın ilinin coğrafi konumu, ekonomik gelişme ve nüfus potansiyeli açılarından il yapılması ge-

69. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün 13.03.1989 tarih ve 07/101-2247/01958 sayılı yazısı ekinde yasa tasarısı TBMM Başkanlığına sunulmuştur.

70. TBMM'nin 15.06.1989 tarihli 1. Oturumunun 102.birleşiminde Sosyal Demokrat Halkçı Parti Grubu adına söz alan Ankara Milletvekili İbrahim TEZ, ANAP Hükümeti tarafından bahse konu 4 il kurulurken bilimsel ölçütlere dayalı bir değerlendirme yapılmadığını belirtmektedir. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, 15.06.1989 tarihindeki 1. Oturum ve 102. Birleşim, s.232-233.

71. İki İl ile Beş İlçe Kurulması ve 190 sayılı Kanun Hükmünde Karaman'ın Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 16.05.1990 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 18.05.1990 tarih, 20522 Mükerrer sayısında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

72. Batman ve Şırnak'ın il yapılmasına ilişkin yasa tasarısının TBMM Genel Kurulundaki görüşmeleri sırasında bu durum hem Sosyaldemokrat Halkçı Parti adına konuşan İstanbul Milletvekili Ali Topuz, hem de Anavatan Partisi Siirt Milletvekili Zeki Çeliker tarafından ifade edilmektedir. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, 16.05.1990 tarihli toplantı, 1 Oturum ve 114. Birleşim, s.246-253.

73. Bartın İlinin Kurulması Hakkında Kanun 28.08.1991 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 08.09.1991 tarih, 20984 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

rektiği belirtilmekte ise de, asıl gerekçe Turgut ÖZAL' in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Anavatan Partisi'nin başına geçen A. Mesut Yılmaz' ın, Bartın Belediye Başkanı Davut Fırıncıoğlu' nun ölümüyle boşalan belediye başkanlığı seçimlerinde kendi gücünü kanıtlamak isteğine dayalı olarak Bartın halkına verdiği sözün yerine getirilmesidir⁷⁴.

1992 yılında 3806 sayılı yasa ile Ardahan ve Iğdır ilçeleri il haline getirilerek il sayısı 76'ya çıkarılmıştır⁷⁵.

3806 sayılı Yasa'nın genel gerekçesinde; "Kamu hizmetlerinin verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, illerin ve ilçelerin coğrafi yapısına, ulaşım ve haberleşme şartlarına, nüfus yoğunluğuna yakındır. Coğrafi bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilatın oluşturulmadığı, ulaşım ve haberleşmenin günün şartlarına uygun şekilde sağlanmadığı bölgelerde, diğer hizmetler de aksamaktadır. Bu nedenle, mülki idare taksimatında coğrafi yapı ve nüfus yoğunluğuna uygun değişiklikler yapılması faydalı görülmektedir.

Ardahan ilçesi 1921- 1926 yılları arasında il iken 1926 yılında çıkarılan 877 sayılı Kanunla ilçe haline getirilerek Kars İline bağlanmıştır. Ardahan' ın toplam nüfusu 1955 yılında 71.438 olmasına karşın 1990 nüfus sayımında 52.574' e düşmüştür. Sürekli dışa göç vermesinin sebebi ise yörenin hayvancılıktan başka önemli bir gelir kaynağının olmamasıdır. Geçtiğimiz yıl içerisinde SSCB' nin dağılması ile kurulan yeni cumhuriyetlerle sınır ticareti yapılması ve Hopa-Ardahan-Gürbulak-Dilucu transit yolunun buradan geçmesi gibi hususlar da dikkate alındığında, yörenin imkanlarının değerlendirilebilmesi bu bölgemizde ekonomik, sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için ve coğrafi zorunluluklar nedeniyle Ardahan' da il kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Diğer taraftan Iğdır İlçesinin de sahip olduğu geniş ve düz ovası üzerinde yapılan sulama ağının faaliyete geçmesi ile büyük gelişme kaydettiği bilinmektedir. Kuzey-Doğu Anadolu'nun en verimli arazilerine sahip mikro-klima iklimi ile bu ilçemiz bölgenin sebze ve meyve deposu olduğu gibi, çevresinin ekonomik merkezi haline de gelmiştir: İline uzaklığı da gözönüne alındığından hizmetlerin daha etkin verilebilmesi için il haline getirilmesi uygun olacaktır. Bunun sonucu olarak Ardahan ve Iğdır'ın coğrafi ve ekonomik yapıdan kaynaklanan sebepler yönünden, mülki

74. Bu duruma, Bartın'ın il yapılmasına ilişkin TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşmeler sırasında Niğde Milletvekili Mahmut Öztürk, Aydın Milletvekili Hilmi Ziya Postacı ve İzmir Milletvekili Kemal Anadol tarafından çeşitli yönleriyle değinilmiştir. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, 28.08.1991 tarihli toplantı, 135. Birleşim, 1. Oturum, s.277-286.

75. Onüç İlçe ve İki İl Kurulması Hakkında Kanun 27.05.1992 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazete'nin 03.06.1992 tarih, 21247 mükerrer sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

idare statüsünde değişiklik yapılmasında yarar görülmektedir." denilmektedir⁷⁶.

Bu gerekçelerin doğruluğu veya objektifliği hakkında TBMM Genel Kurulundaki görüşmeler sırasında iktidar veya muhalefet milletvekilleri tarafından herhangi bir görüş belirtilmemiştir⁷⁷.

1995 yılında 550 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Karabük, Kilis ve Yalova ilçeleri il haline getirilerek il sayısı 79'a çıkarılmıştır⁷⁸.

Bu KHK'nın genel gerekçesinde Karabük için, "Ankara-İstanbul-Orta ve Doğu Karadeniz Bölgeleri arasında merkezi bir yerleşim yeri olan Karabük ilçesinin can damarı olan demir-çelik fabrikalarının temeli 1937 yılında atılmıştır. O günden günümüze kadar hem sanayi tesislerinin sayısı artmış hem de ilçenin merkez nüfusu 103.373'e ulaşmıştır. Mevcut idari yapısı ile bu nüfus yoğunluğuna götürülen hizmetlerde aksamalar olmaktadır. Belirlenen ilçelerle birlikte bölgede daha önemli bir merkez haline gelecek olan Karabük'te hem mevcut sanayi tesisleri ve hem de yeni yatırımlarla gelişmişlik düzeyi artacaktır." Denilmektedir⁷⁹.

Bu KHK'nın genel gerekçesinde Kilis için, " merkez nüfusu 82.882 ve toplam nüfusu 121.732'ye ulaşan Kilis ilçesi bölgenin en gelişmiş ilçesi olmasına karşın yoğun olarak çevre büyük illere özellikle de İstanbul'a göç vermektedir. Bu ilçemizin il olması halinde yatırımların artması ve işsizliğin azalması, ayrıca kamu hizmetlerin daha etkin sunulması mümkün olacaktır." denilmektedir.

Bu KHK'nın genel gerekçesinde Yalova için, " 1990 nüfus sayımına göre merkez nüfusu 65.823 toplam nüfusu ise 113.417 olan Yalova ilçesinin turistik bir yöre ve sayfiye bölgesi olması nedeniyle bu nüfus yaz aylarında bir milyona yaklaşmaktadır. Yalova idari yönden İstanbul'a bağlı olmasına karşın İstanbul'a karasal bağlantısı bulunmamaktadır. Karayolu

76. İki İl ve Dokuz İlçe Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ile Kars Milletvekili Zeki Nacitarhan ve 3 Arkadaşının Bir İl ve Bir İlçe Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ve Kars Milletvekilleri Zeki Nacitarhan ve Atilla Hun'un Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ve İçişleri ve Plân ve Bütçe Komisyonu Raporları (1/374, 2/139, 2/143), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün 26.03.1992 tarih ve B.02.0.KKG/101-301/03417 sayılı yazısı ekinde T.B.B.M. Başkanlığına gönderilmiş olup, bu yazıda Ardahan ve Iğdır illerinin kurulmasına dair yasa tasarısının genel gerekçesi ile madde gerekçelerine yer verilmiştir.
77. Bkz: TBMM Görüşme Tutanakları, 27.05.1992 tarihli toplantı, 81. Birleşim, 1. Oturum, s.38-43.
78. Sekiz İlçe ve Üç İl Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 03.06.1995 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 06.06.1995 tarih, 22305 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.
79. Söz konusu genel gerekçenin orijinal metni Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü arşivinde mevcuttur.

ulaşımı Kocaeli üzerinden yapılmakta olup, 176 km. dir. Yalova-İstanbul bağlantısı genellikle deniz yolu ile sağlanmakta olup, ulaşım hem zaman almakta, hem de sık sık aksamalar meydana gelmektedir. Bu durum vatandaşın kamu hizmetlerinden yararlanmasında zorluklara sebep olmaktadır. Gerek Yalova'da ve gerekse kasaba ve köylerde hızlı bir nüfus artışı görülmektedir. İlçe düzeyindeki idari teşkilatlanma bu nüfus yoğunluğuna cevap verememektedir. 498 km² yüzölçümüne sahip olan Yalova'nın Marmara Denizi'ne büyük bir kıyısı olup, alivyon ovalarına sahiptir." denilmektedir⁸⁰.

Bu iller 4109 sayılı Yetki Yasası'na dayanılarak Bakanlar Kurulu'nca kuruldukları için, yasa tasansı sürecinden geçmemiş ve TBMM Genel Kurulu'nda kapsamlı olarak görüşülmemiştir. Anayasa'nın 91. maddesi 7. fıkrası uyarınca TBMM'ne sunulmuş ve üzerinde esaslı müzakereler yapılmadan öncelik ve ivedilikle görüşülerek kabul edilip yürürlüğe konulmuştur. Bu nedenle, söz konusu illerin kuruluşunda gerçek bir ihtiyaçtan ziyade siyasi tercihlerin rol oynadığı dönemin hükümet üyelerinin basına yansıyan demeçlerinden anlaşılmaktadır.

1996 yılında 4200 sayılı yasa ile Osmaniye ilçesi il haline getirilerek il sayısı 80'e çıkarılmıştır⁸¹.

4200 sayılı Yasa'nın genel gerekçesinde; "Kamu hizmetlerinin verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesi, illerin ve ilçelerin coğrafi yapısı, ulaşım ve haberleşme şartları ve nüfus yoğunluğu ile yakından ilgilidir. Coğrafi bütünlüğün bulunmadığı, nüfus yoğunluğuna paralel teşkilatın oluşturulmadığı ulaşım ve haberleşmenin günün şartlarına uygun şekilde sağlanmadığı bölgelerde, diğer hizmetler de aksamaktadır.

Bu nedenle mülki idare taksimatında coğrafi yapı ve nüfus yoğunluğuna uygun değişiklikler yapılması faydalı görülmektedir. Ayrıca güvenlik kuvvetlerinin bölgedeki etkinliğinin daha da artırılması yönünden Osmaniye'nin il yapılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır." Denilmekte ise de⁸², Osmaniye'nin il yapılmasının temelinde ölüm nedeniyle boşalan be-

80. Bkz. Aynı arşiv kayıtları.

81. Üç İlçe ve Bir İl Kurulması ile 190 sayılı Kanun Hükmünde Karamamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 24.10.1996 tarihinde kabul edilmiş ve Resmî Gazetenin 28.10.1996 tarih, 22801 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

82. Adana Milletvekili Halit Dağlı ve 7 Arkadaşı İle Refah Partisi Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Temel Karamollaoğlu ve 4 Arkadaşının, Toprakkale Adıyla Bir İlçe ve Osmaniye Adıyla Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifleri; Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu ve 6 Arkadaşının, Adana İli Osmaniye İlçesinin İl Olması Hakkında Kanun Teklifi; Adana Milletvekili Erol Çevikçe'nin , Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi İle Adana Milletvekili Uğur Aksöz ve 6 Arkadaşının, Bir İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifi ve İçişleri ve Plân ve Bütçe Komisyonları Raporları (2/446, 457, 2/401, 2/439,2/447), Doğru Yol Partisi TBMM Grup Başkanlığınca TBMM Başkanlığına hitaben düzenlenen 01.10.1996 tarih ve 2/257 sayılı yazısı ekindeki yasa önerisinin genel gerekçe bölümü, s.1.

lediye başkanlığı seçiminin yaklaşması temel etkindir. Siyasi partiler bu ilçenin seçmenlerini kendi lehlerine yönlendirmek amacı ile hareket etmişlerdir⁸³.

1999 yılında 584 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Düzce ilçesi il haline getirilerek il sayısı 81'e çıkarılmıştır⁸⁴. Düzce'nin il yapılmasının temelinde; 23 Kasım 1999 tarihindeki depremden sonra halkın burasını terk etmesinin önlenmesi, depremin yıkıcı etkilerinin kısa sürede giderilmesi amacıyla il özel idaresi oluşturularak mali kaynak transferinin sağlanması, il düzeyinde örgütlenme ile kamu hizmetlerinin halka daha hızlı ve etkili bir biçimde götürüleceği, gibi hususlar vardır. Dönemin yetkililerinin basın ve yayın organlarına yansıyan demeçlerinden bu konuya ilişkin gelişmeler açıkça görülmektedir⁸⁵.

Nitekim, söz konusu kanun hükmündeki kararnamenin genel gerekçesinde, "17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Marmara Bölgesinde meydana gelen ve çok büyük can ve mal kaybına yol açan depremlerin yaralarının bir an önce sarılması, bütün bakanlıklarla kamu kurum ve kuruluşlarının tam bir uyum ve eşgüdüm içinde çalışmasına ve bu bölgelere kamu hizmetlerinin en seri şekilde götürülmesine bağlıdır. Depremlerin vuku bulduğu bölgede yer alan illerdeki kamu kurumları arasında eşgüdümün sağlanması ve bu suretle söz konusu illerdeki kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyumun temin edilmesi yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, depremin vuku bulduğu bölgede yer alan Düzce'de hizmetlerin tek elden ve mahallinde örülebilmesi ve yöredeki ekonomik ve sosyal gelişmenin hızlandırılabilmesi için il düzeyinde teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmuştur⁸⁶.

Kaynaşlı ve Derince kasabalarına belediye teşkilatıyla yeterli hizmetin verilemeyeceği düşüncesiyle mülki idare taksimatında değişiklik yapı-

83. Bu konuda basın ve yayın organlarında çok sayıda habere yer verilmiştir. Örneğin, Yeniüzyıl Gazetesi'nin 16.02.1997 tarihli nüshasındaki bir haberde; Osmaniye'nin il olmak isteyen diğer ilçelere kötü örnek olduğu belirtilerek Haziran 1997'de yapılacak olan ara yerel seçimler öncesinde harekete geçen diğer bazı ilçelerin sakinlerinin il olma şansını yakalamak için ilçe belediye başkanlarına "İstifa et! İlçemizde de seçim yapalım. İl olalım" diye baskı yaptıkları belirtiliyor.

84. Bir İl ve İki İlçe Kurulması ve 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 03.12.1999 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 01.12.1999 tarih, 23901 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

85. Gözcü Gazetesi'nin 09.02.2000 sayılı nüshasının 3. sayfasında yer alan "Düzce'yi il yapmak yetmez" başlıklı haberde, halkın Düzce'nin il yapılmasının sorunlarını gidermediği yönündeki yakınmalarına değinilmiştir.

86. Anılan KHK'nin genel gerekçesi Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü arşivinde mevcuttur. Bu kararnamenin dayanağı olan 27.08.1999 tarih ve 4452 sayılı Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğan Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Kanunu, 29.08.1999 tarih ve 23801 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

arak bu kasabalarda ilçe düzeyinde teşkilatlanmaya gidilmiştir." Denilmektedir.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'deki genel yönetimin taşra örgütlenmesinin tarihi gelişimine bakıldığında, bazı eyaletlerin birleştirilerek il haline dönüştürüldükleri ve Fransız Yönetim Sistemi'nden de esinlenilerek güçlü il sistemine doğru bir yönelişin bulunduğu görülmektedir.

İllerin kuruluşu açısından anayasalarda öngörülen koşulların uygulamada pek dikkate alınmadığı veya bu ölçütlerin içeriklerinin belirsizliği ya da sayılarının yetersizliği gibi nedenlerden dolayı gereken önemin verilmediği anlaşılmaktadır.

Çok partili demokratik yaşama geçildikten sonra, ilçelerin il yapılmasına ilişkin söylemlerin yoğunluk kazandığı, oy hesaplarına dayalı il rüşveti uygulamalarının öne çıktığı bir süreç yaşanmıştır.

Türkiye'nin yönetim yapısını biçimlendiren gelişmeler, anayasalarda öngörülen düzenlemelere rağmen aklın ve bilimin gerekleri doğrultusunda nesnel temellere oturtulamamıştır.

Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine kilitlendiğimiz bu günlerde, genel yönetimin taşra örgütlenmesi bağlamında il düzeyindeki yönetim deseninde yapılacak değişikliklerin Türk tarihindeki uygulamalardan gerekli derslerin çıkarılarak, bütüncül bir anlayış içerisinde yapılması temel alınmalıdır.